

MIKLÓS ZOLTÁN

A RENDSZERVÁLTÁS (KORONDI) GYŐZTESEI

BEVEZETŐ

A Székelyföld falusi közösségei körében kiemelt nyilvánosságban részesített Korondon végzett kutatásom által rálátásom nyílt a szóban forgó közösség működési mechanizmusaira, amelyek sajátosak, s határozottan állíthatom, hogy egyedülállóak a térségben. Korond társadalmá egy rendkívül réteg-zett szociális hálót rejt, amely az egymást követő történelmi korok viszonya-ihoz képlékenyen, rugalmasan idomult. A falu történelmében jegyezhetők dinamikus és kevésbé „lendületes” időszakok, amelyekre a közösség tagjai egyéni képességeik, vagy a társadalmi normák által vezérelve próbáltak vá-laszolni. Képesek voltak válaszreakciókat kitermelni olyan szituációkban is, amikor a környező települések megtorpantak és recessziót éltek meg.

A falu (kézműves)termelő társadalmára nézve a leglényegesebb kényszer abból adódott, hogy változott a vásárlói igény. A termelői hagyományhoz való ragaszkodás nem bizonyult hatékony stratégiának. Ennek nyomatéko-sítása végett elég, ha csak a sóvidéki falvak¹ fazekas termelésének fokozatos elsovadását hozom fel példaként. Ezzel ellentétben Korondon töretlen ter-melésről beszélhetünk, annak ellenére, hogy a 19–20. századok fordulóján az itt élő fazekas termelők munka- és életszervezési módja semmiben sem különbözött a szomszédos településeken tapasztalt viszonyoktól. A piac ki-hívásainak eleget tevő forma-, minta- és technológiai újítások érvényesítése a 20. század első felében tevékenykedő kisipari létesítményeknek az érde-meit dicsérik. Ezek már túlléptek a családi termelőegység hagyományain, egyéni vállalkozások formájában jelentek meg, s Korond gazdasági életére nézve meghatározó előképeket forgalmaztak. Az innovációs hajlam képez-te a tulajdonosok legfőbb jellemzőit, éppen ezért – a szakirodalom nyomán (lásd Schumpeter 1930, Sandu 1999: 102, Letenyey 2008: 126–146) – magam is *innovátoroknak* titulálom – az egykori tulajdonosaikról elnevezett – *Berta-lan* és *Katona üzem* működtetőit.

1 Atyha, Kőröspatak, Etéd, Küsmöd, Szolokma, Makfalva.

Az új piaci igények mérlegelése, majd ezek kielégítésére irányuló erőfeszítések, az új technológiák és munkamódszerek meghonosítása, a mennyiségi termelés és ennek piaci elhelyezése mind olyan tényezők, amelyeket a falu lakosai első lépésben elutasítással szemléltek. A múlt század első feléből dokumentálható mikro szintű industrializáció Korond társadalmában egy modernizációs korszakot eredményezett. Ennek mérhető komponensei a kézműves termelésre berendezkedett családok esetében jelentkeztek, s tagadhatatlanul a külső hatásként értelmezhető *innovátorok* cselekvési mintáinak lekövetése nyomán vált a termelőstratégiájuk részévé. Az új iránt kevésbé fogékony kézműves családok is megbizonyosodhattak a kerámiaüzemek hatékonyságáról, innen pedig már egyenes út vezetett a mintakövetéshez.

A modernizáció korszakaként definiálható 20. században az önálló termelői (vállalkozó) stratégiának mindkét típusa kirajzolódni látszik. Az üzemtulajdonosok magatartásában a schumpeteri értelemben vett *innovatív* (Schumpeter 1930) viselkedésmód ismerhető fel, míg a termelői folyamatba bekapcsolódó nagyszámú kézműves a *mintakövető* (Letenyei 2008: 126–146) vállalkozó típusába sorolható. Letenyei László szerint a *mintakövető* nem lehetett a rendszerváltás nyertese, ez csak azoknak sikerülhetett, akik a schumpeteri értelemben is vállalkozók voltak (Letenyei 2008: 144).

A szocialista rezsim a Korondon tevékenykedő *innovátorok* fizikai jelenlétét nem tolerálta.² Ellenben a *mintakövető* egy megtúrt kategóriaként továbbra is jelen volt a falu gazdasági életében. A helyi adminisztratív-politikai elit hallgatólagos beleegyezésével a „rátermett” kézművesek kítűnően tudták érvényesíteni érdekeiket, és a második gazdaság állandó résztvevőiként a korabeli rendszer ideológiájával ellentétes életstratégiát tudtak megvalósítani. A kapitalista törekvéseket ellenző szocialista rezsim ideje alatt a családi termelőegységek stratégiája azáltal volt fenntartható, hogy ők nem aspiráltak szimbolikus pozíciókra, hanem megmaradtak mindvégig a második gazdaság „láthatatlan” szereplőiként. A rendszerváltás utáni képlékeny gazdasági milió sokkal inkább kihasználható lehetőségként, mint útvesztőnek bizonyult a korondi családok részére. A birtokolt kapcsolati és anyagi tőke függvényében tették meg azokat a lépéseket, amelyek meghatározták az utóbbi huszonöt év tevékenységét és jövedelmi lehetőségeit.

A 20. századi gazdasági fejlődés tekintetében első szakaszban az *innovátorok* szerepét kell kihangsúlyoznom, a szocializmus éveiben pedig a második gazdaság szereplőinek jelentős gazdasági hozadékára hívom fel a figyelmet. Korond társadalmában a gazdasági élet legfontosabb szereplőiként a *mintakövetőket* azonosítom, akik a második gazdaság tapasztalataival a rendszerváltás pillanatában már *innovátorok*ként viselkedtek. A vázolt folyamat szemléltetése céljából esettanulmány formájában ismertetem egy reprezentatív *mintakövető* család termelői történetét.

A MINTAKÖVETŐ PÁLL CSALÁD

A Páll család tagjai gazdag termelői múltat tudhatnak maguk mögött, ezért történeti bemutatójukat több szempontból is fontosnak tartom. Következőtes mintakövetésről tettek

2 Bertalan Áron üzemtulajdonost családjával együtt kényszerlakhelyre szállították, ahonnan nem térhetett vissza a faluba. A folyamatos zaklatások és fenyegetések révén Katona Sándort az üzem önkéntes leadására sarkalták.

bizonyoságot, hiszen az úgynevezett *veres edények*³ korának lezárulásával a népi kerámiára jellemző színvilágot és mintakincset használták napjainkig. A hitelesség érdekében el kell mondani, hogy a múlt század első felében fürdőemlékek készítésében is szerepet vállaltak. A Páll család tagjai körében volt a legnagyobb foganatja Bandi Dezső iparművész népművelő tanításának. Az oktató által forgalmazott mintákra valószínű nem lettek volna a fiatal Páll gyerekek annyira receptívek, ha előzetesen a családi termelőegységben már nem ugyanazon stílusú dekorációba nevelkedtek volna bele.

Az úgynevezett népművészeti tárgyak iránt érdeklődő vásárlók körében a család keramikusai nagy népszerűségnek örvendtek, valóságos vásárló körök alakultak ki, amelyre visszatérőként lehetett számítani. Alapjában tehát egy olyan fazekas családról beszélhetünk, amely jelenleg is több szálon leágazva neveli ki az újabb fazekas generációkat. 2011-ben a Páll család egyik kézművese elnyerte a Kulturális- és Örökségvédelmi Minisztérium által kiosztott Szellemi Örökség Díját. Esetében a minisztérium, illetve a Román Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete által kinevezett bizottság által, felterjesztés alapján megítélt kitüntetés egyedüli magyar birtokosáról beszélhetünk.

A számon tartott hat fazekas generációból hitelesen négy nemzedék munkásságát tudtam a források alapján dokumentálni. Természetesen az egyes nemzedékeken belül is léteztek sikeres fazekasok vagy kevesebb népszerűségre szert tevő kézművesek. Összességében tekintve, tevékenységük markánsan meghatározta a korondi kerámia társadalmi megítélését, s széles vásárlóközösségekhez valló eljuttatását. A családtagok vallomásai, a közvéleményben forgalmazott narratívák és a különféle publikációk által közzétett információk segítségével bemutatom azokat a stratégiákat, amelyeket a Páll család egyes tagjai érvényesítettek. A megvalósításaik kronologikus ismertetése révén megragadhatóvá válnak a szocialista korszak viszonyai és a szabadpiac kínálta lehetőségek közötti átmenet(ek) is.

LEGIDŐSEBB PÁLL LAJOS

A 19. század végéről származó adatok szerint legidősebb Páll Lajost föld nélküli, szegényes háztartású fazekasként ismerhetjük meg. Csupán máz nélküli használati (*veres*) kerámiát készített, amit a szekeres kereskedőknek adott át, ezek pedig amint értékesítették a termékeket, gabonával fizettek az edényekért. Kizárólag az így megszerzett terményekre alapozta a család gabonaszükségletét. Kiválóan tudta készíteni például a méretes, gabonátárolásra használt cserépfazekakat. Az első világháború azonban törést jelentett a családi termelésben, s bár a katonai szolgálat teljesítése után hazatért, egészségi állapota nagyban megromlott. Emiatt a korongolás műveletét részben a tizenkét éves Lajos fiára ruházta át. Időnként valós eladási gondokkal küszködtek, főképp a használati edények iránti megcsappant kereslet miatt szükség volt a fazekas mesterség mellett más jövedelemforrások felkutatására is. Az 1920-as években a moldvai román városok ipari egységeibe szegődött idénymunkásként. Ez a gyakorlat főként a téli hónapokra volt jellemző, amikor a családfő negyedévre megvált a családtól és üzemi munkásként tevékenykedett.

Legidősebb Páll Lajos – bár (állítólag) kitűnően művelte a fazekas mesterséget – nem ért el jelentősebb vagyoni gyarapodást. Mezőgazdasági területek vásárlásába sem ruházott be, inkább az időszakos munkamigrációt választotta. A kézműves mesterség volt

3 *Veres edényeknek* nevezték a máz nélküli, díszítetlen kerámiatárgyakat. Ezek gyártása megközelítőleg a 19. század utolsó évtizedéig tartott.

a meghatározó élelmezési forrás, amit (idős) Lajos fia az apa labilis egészségi állapota miatt korán elsajátított.

IDŐS PÁLL LAJOS

A faluközösség emlékezetében idős Páll Lajos az egyik legtehetségesebb korondi fazekesként él. Bár rá is jellemző volt a kísérletezés, egyéni stílusa mégis a népies mintakincs használatára bontakozott ki. Valóságos ezermester hírében állt, az agyagművesség mellett más téren is tevékenykedett: keresztfákat faragott, halotti búcsúztatókat írt, lakodalmakban szószólói tisztséget töltött be. Erős személyiségként ismerték, aki mezőgazdasági területet is csupán dachból vásárolt. Az egyik közbirtokossági gyűlésből azzal az indokkal utasították ki, hogy nem birtokol *jogot*, azaz nem volt föld- vagy erdőbirtok a tulajdonában. Hogy elkerülje a közösségi életből való hasonló kirekesztési alkalmakat, megvásárolt négy hektár földet, amelynek csak kis hányadát (krumpliföldként) művelte a család. A többi részt kaszálóként tartották fent, vagy kiadták megművelésre. Már a földvásárlás előtti időszakban is tartottak egy tehenet, takarmány hiányában azonban, a tejéért cserébe, a falu katolikus plébánosa teletette ki, majd tavasszal visszaszolgáltatta a családnak.

A szülőktől örökölt egyhelyiséges lakásban nem lehetett szó komfortos életkörülményekről. A korabeli viszonyok rányomták bélyegüket a családba születő gyerekek sorsára, hiszen a tizenhét megszületett gyerekből mindössze kilencen maradtak életben. A gyermekhalandóság riasztó arányával szembesülhetünk, az elhunyt gyerekek közül egyikük érte el a hároméves kort, a többiek még második életévük betöltése előtt meghaltak. A felnőtté vált Páll gyerekek mindegyike részt vett a családi termelésben, némelyikük neve pedig – a kerámia iránt érdeklődést tanúsító közönség számára – ismerősen cseng: Erzsébet, Anna, Lajos, Elvira, Antal, Magda, Ágoston, Katalin, Ilona.

Idős Páll Lajos több típusú díszítéssel kísérletezett, amit az is motivált, hogy széles vásárlóközösség igényeit tartotta szem előtt. A 20. század első felében már készítette a népi díszkerámiát, amit főként a korabeli erdélyi értelmiségi réteg, valamint magyarországi értékesítő egységek vásároltak meg tőle. 1937-től a budapesti Székely Bolt nevet viselő üzletnek szállított, ahol igen népszerűnek bizonyult díszkerámiája. A kereskedők szerencsésnek tartották termékeit, ezért ösztönözték, hogy karcolja bele vezetéknevét az edények aljába. Többször volt alkalma Magyarországra utazni, ahonnan mindig újabb edényformák ötletével tért haza.

A családi termelőegység által készített másik tárgytypust a fürdőemlékek jelentették. Borszék, Szováta vagy más turisztikai célpontok nevével feliratozott és különféle dekoratív elemekkel díszített vázákra, hamutartókra kaptak megrendeléseket. A családban *fürdőstílus*ként emlegették ezt a típusú díszítést. Ezen munka legnagyobb része a gyerekekre hárult. A hamutartókat formába préselték, majd miniatűr fatörzset, medvét, barlangot, virágokat, pásztorokat és kutyákat helyeztek el ezeken. A képzőművészként ismert legnagyobb fiú, Páll Lajos affinitása már gyerekkorában megmutatkozott a figurális szobrászkodás iránt, az aprólékos kidolgozást általában ő végezte. 1940–44 között „Emlék Erdélyből” felirat került leggyakrabban a fürdőemlékekre.

Idős Páll Lajos munkái a negyvenes években nagy változatosságot mutattak. Egyrészt a környező falvak népi kerámiája jelentett számára ihletforrást, de alkalmazta az úgynevezett *magyaros mintákat*, ami a népi varrottasokról a kerámiaira transzponált dekorációt jelentette. 1941-ben csatlakozott ő is a Szepesi Mihály által szervezett szövetkezethez,

kék-fehér színezésű virágvázákat készítve a németországi felvásárlók számára. Ugyanezen időben a zöld alapszínű, karcolt díszítésű kerámiával is kísérletezett. Ő nemcsak a hi-vatásos kereskedőkre alapozott, nagyobb eladás céljából személyes ismeretségét is érvényesítette. A nagyenyedi kollégium egyik tanára a tantestület köréből felvett rendeléseket továbbította a fazekasnak, aki elküldte az igényeknek megfelelő termékeket. A kifizetés az áru átvétele után történt.

A szocializmus beköszöntével a Fogyasztási Szövetkezet tagja lett, ahová az otthon készített *moși* tálakat szállította. Ez a munkafolyamat is a nagyobb gyerekek feladat volt, az edényeket formába öntötték s rázott díszítéssel látták el. Az államosított kerámiaüzemben széles termékskálát bízhattak rá, hiszen könnyedén korongolta az igényes díszkorsókat is. 1955-ben Bandi Dezső az elsők között kereste fel idős Páll Lajos családját, s tanításának itt volt a legnagyobb fogantatója. A lányok közül Erzsébet, Magda és Katalin fogékonyan bizonyultak az iparművész által forgalmazott mintákra, s ezáltal megerősödni látszott családon belül a népies motívumok dominanciája. Ez utóbbi típusú díszkerámia a turisták körében is meghozta a népszerűséget. Az 1960-as években a Magyarországról érkező kirándulók felkeresték a családot, így otthonról értékesíthette a termékeit. Ugyanezen kerámiatípus révén vált ismertté a muzeológusok körében is, a bukaresti szabadtéri múzeum, valamint az országos kézműves szövetség is rendszeresen rendelt tőle kerámiát.

A kilenc gyerek közül öt számára az agyagművesség bizonyult a fő foglalkozásnak. A legnagyobb lány, Erzsébet a Bandi Dezső által meghatározott hagyományos mintakincset alkalmazta, ennek ellenére nevét nem tartják számon a falu híres virágozó asszonyai körében. Ő korán elhagyta a szülői házat, 17 éves korában megszöktették. Több településen is megfordult elszegődött virágozóként, rövid ideig pedig a Bertalan-üzemben vállalt munkát. Férje szekeres kereskedéssel és földműveléssel foglalkozott, de Erzsébet szakértelmének családon belüli hasznosítása végett belekezdett az agyagedény *nyomtatásába* (Tófalvi 1984: 25–26).

Katalint viszont valóságos tehetségként emlegették, aki már tizenéves korában saját maga komponálta meg a kerámia felületére felfestett mintákat. Életútja azonban viszonylag korán tragikusan zárult, 28 évesen vonatbaleset áldozata lett. A három gyereket a testvérei fogadták örökbe. A Páll család hírnevét Antal, Magda és Ágoston teljesítették ki. A számos kiállításon részt vevő és rengeteg laudációban részesedő Antal (Zágoni 1970: 5; Uő 1980: 5; Tófalvi 1980: 8–9; Uő 1993: 18) halálát követően felesége és fia tovább öregbítették a kivívott hírnevet. Annak ellenére, hogy Páll Antalné Kovács Rozália nem részesedett a Bandi Dezső által közvetített képzésben, fogékonyságot mutatott a család mintakincse iránt. A Művészeti Alapítvány Magyar Ifjúsági Nagydíj után munkája elismerése jeléül EMKE-díjat kapott. A fiatal Páll Antal jelenleg is több stílussal kísérletezik, időnként domborműveket készít, de továbbra is az édesapától örökölt formavilág korongolása biztosítja a család számára a megélhetést. Az ifjú Antal a főút mentén épített házat, s bár ez nem a legkedvezőbbben pozícionált, az ingatlan előtt (kizárólag kerámiával telített) bódét tartanak fent. Pár év házasság után feleségétől elvált, így az édesanyjával közösen vezetik a háztartást. Főként a visszatérő vendégek vásárlására alapoznak, akik a portán keresik fel őket. A családi ház egyik helyiségében idős Páll Antal tiszteletére emlékszobát rendeztek be, ezzel is fenntartva a neves keramikus kultuszát.

A jelenleg élő és alkotó Magda, valamint Ágoston munkásságára részletesebben kitérnek, hiszen valóságos kézműves egyéniségekről beszélhetünk, akik számtalan elismerésben részesültek. Lajos testvérük – 2012-ben bekövetkezett haláláig – köztisztelőnek örvendő festőként és költőként vált ismertté.

IFJÚ PÁLL LAJOS

Képzőművész (festő) tevékenysége révén vonult be az erdélyi társadalmi nyilvánosságba. Már gyermekkorában felfigyeltek különleges tehetségére, Marosvásárhelyre került az ottani művészeti liceumba, onnan Kolozsvárra a Ion Andreescu Képzőművészeti Akadémiára. 1958-ban – a magyar forradalmi eseményeket követő megtorlások idején – négy évre bebörtönözték. A későbbiekben nem vették vissza ugyan a főiskolára, de elismert képzőművésszé vált. Felnőtt korában számtalanszor felemlegette a furdőemlékekhez készített medvebocok által okozott bosszúságot, kifejezve az agyagművességgel szembeni tartózkodását. Festményein azonban visszatérő motívumként jelentek meg a népelet eseményei, a fazekasság valamely munkafázisa vagy éppen kész termékek. Sajátos stílusa révén valóságos festőegyéniséggé vált, munkáit az erdélyi közgyűjteményekben a 20. századi erdélyi képzőművészeti alkotások legjobbjaiként tartják számon. Termékeny alkotó volt, így nagyon sok magánlakásban vagy gyűjtőnél lelhetők fel festményei.

Külön érdekességnek és értéknek számít, hogy képzőművészeti munkássága mellett igen jelentős költői életművet hagyott az utókorra, tekintélyes szakmai szervezetek tagjaként tartották számon, több nivós elismerést mondhatott magáénak.⁴ 2012 novemberében bekövetkezett halála újra a nyilvánosság középpontjába hozta munkásságát. Temetésén – a több száz fős gyászoló tömegben – anyaországi diplomáciai küldöttség, valamint a térség politikai és adminisztratív elitje is képviseltette magát (lásd Simó 2012: 3).

PÁLL MAGDOLNA

Habár a Páll család által felnevelt kilenc gyermek nem volt általános tendencia a korondi fazekasok körében, az idősebb adatközlők szerint ezek mindig népeesebbek voltak, mint a földműves családok. A kiváló virágozó tehetséggel rendelkező Páll Magdolna nélkülözhetetlen volt a háziipari termelésben. Elmondása szerint a szülők korai döntése volt, hogy ő a fazekassággal keresse a kenyerét. A kézműves tevékenység az iskolai tanulás rovására ment, hiszen legtöbbször a neki kiosztott kerámiák díszítése után már nem maradt ideje a tanulásra. Az általános iskolai tanulmányai befejeztével a család nem támogatta továbbtanulását, a fazekas szakmának predesztinálták.

Páll Magdolna jelenleg is Bandi Dezső tanítványának vallja magát, állítása szerint az általa birtokolt tudást az oktatója segítségével tudta kifejezésre juttatni. Már tízéves korában kiemelt figyelemben részesült, a múzeumokból kölcsönzött kerámiáról másolta a mintákat és ezek alapján próbálta saját elképzeléseit érvényesíteni. Bandi Dezső révén, tízenévesen már bukaresti kiállításon vett részt, ekkor az édesapja által korongolt kerámiát díszítette. A népies motívumok mellett egy sajátos, gyerekrajzokra emlékeztető virágozást alkalmazott, naiv dekoratív elemeivel pedig magára vonta sokak figyelmét.

4 Tagja volt a Magyar Írószövetségnek és a Romániai Írók Szövetségének, a Romániai Képzőművészek Szövetségének, valamint a Politikai Foglyok Országos Szövetségének. 1995-ben Aranka György-díjat, 1998-ban Pro Cultura Hungarica-díjat kapott. 2002-ben a Magyar Köztársaság Erdemes Művésze díjjal, 2006-ban '56-os aranykeresztrel, 2011-ben a Magyar Köztársaság Kiváló Művésze és Szervátiusz-díjjal ismerték el munkásságát, 2012-ben pedig Hargita Megye Tanácsa tüntette ki a megyében adható legrangosabb díjjal.

Györfi Imre fazekashoz ment férjhez, anélkül, hogy felvette volna ennek a vezetéknevét. Ezt a döntést nevének széles vásárlókörben regisztrálható elterjedése motiválta. A férj (fazekas) rátermettsége és Páll Magdolna virágozó stílusa ötvözéseként sikeres termelőtevékenységet folytatnak a mai napig. A három lányuk és egy fiúk közül egyiküknek sem a fazekas termelésben képzelték el a jövőt. Szükség estén a szülőket kísérik valamely munkafázis elvégzésében, de a fazekasság nem képez számukra jövedelemforrást. Páll Magdolna megelégedéssel nyugtázza, hogy az egyik unokája érdeklődést mutat a kerámiaművészség iránt, és már saját díszítési stílust kezdett kifejleszteni. A Dunavarsányon élő László Annamária valóban a nagyszülők ornamentikájából merítve díszíti a széles skálán mérhető kerámiakinálatát. Páll Magdolna ösztönzésére az általa díszített tárgyakon a Páll nevet használja, tapasztalata szerint a népies tárgyak iránt érdeklődő vásárlóközönség körében ezáltal nagyobb sikert könyvelhet el. Internetes portálján Annamária a következő címmel hirdette termékeit: „a korondi Páll család 6. generációjának kerámiái”. *A népies forma- és mintakincs mellett egészen változatos kínálatot biztosít. Bokályok, tálak, tányérok, vázák mellett újabb keletű tárgytipusok online megrendelésére is lehetőséget biztosít: címeres táblák, házszám- és névtáblák, olajmécsek, müzlis tál, teáskészletek kaphatóak nála.*

Páll Magdolna virágozó munkásságát egész sor elismerés övezte. Antal és Ágoston testvéreikhez hasonlóan megkapta a Művészetért Alapítvány Magyar Ifjúsági Nagydíját, de a Vámszer Géza-díj büszke tulajdonosa is. A családi termelőegységben előállított kerámiát saját portájukon árúsítják, s bár nem a főút mentén laknak, sokan célirányosan felkeresik őket vásárlás céljából. Előszeretettel vesznek részt kimagasló magyarországi kézműves vásárokon,⁵ hiszen az érdeklődő közönség körében a család neve valóságos márkanevként ismert. Magdolna hivatásként éli meg virágozó tevékenységét, sokszor felemlgetve Bandi Dezső mondatát, amit az egyik kerámiavásáron mondott neki: „nem telik el tíz esztendő Magdi, de ha ti hagyjátok, a szép kerámia kivész.”

PÁLL ÁGOSTON

A kortárs korondi fazekasok legnépszerűbb egyénisége a kézműves Páll Ágoston. A híres Páll család legkisebb fiú szülöttjeként korán elsajátította a korongozás mesterségét. Bevallása szerint az első agyagedényeit kisméretű, úgynevezett macskatányérokat hét éves korában készítette el. A családi termelőegységben kis korától együtt dolgozott a szülőkkel és nagyobb testvérekkel. 1968-ban, a katonai szolgálata letöltése után egy hónappal kényszerből vált önálló termelővé, hiszen édesapja hirtelen meghalt. Ekkor még az értelmiségi pálya intenzíven foglalkoztatta. A Színvészeti Főiskolára tett sikertelen felvételizés után három évet Pálpatakon helyettesítő tanárként dolgozott. A fazekasság és tanári tevékenység párhuzamos művelése megerősítőnek bizonyult, míg végül a kézműves termelés mellett döntött.

Az apa halála után az édesanyja és lánytestvérei számára ő lett a családfő. A jövedelemtermelés kényszeréből fakadóan, illetve még az idős Páll Lajos nevére Bukarestből kapott megrendeléstől ösztönözve (1968-ban) elkészítette az első katlan edényt. Ezeket édesanyja és Katalin húga virágozták. Az országos kézműves szövetség alkalmasnak ítélte a kerámiáját, s édesapja helyett már ő kapta az állandó megrendeléseket. Bevallása szerint, az első bukaresti edényszállítmánya előtt ő volt a legszegényebb a vele egykorú fiatalok körében, ezt követően pedig már biztos jövedelemforrással büszkélkedhetett.

5 Ilyen rendezvény például a budai várban tartott Mesterségek Ünnepe.

A bukaresti falumúzeumban is felfigyeltek az általa alkalmazott udvarhelyszéki hagyományos mintakészletre és folyamatosan újabb megbízásokkal keresték meg. Ezek mind ösztönzőleg hatottak tevékenységére, így lemondott a korábbi értelmiségi aspirációiról és a háziipari termelés mellett döntött.

Rá is jellemző a folyamatos útkeresés, de ez nála abban nyilvánult meg, hogy kipróbálta az erdélyi tájegység fazekas központjainak különféle díszítési eljárásait. Ezt a gyakorlatot ma is folytatja. Első alkalommal nyilvánosan saját maga 1969-ben a szovétai piacon kínálta eladásra bokályait. A vásáros alkalmakat ekkor még a *nyomtatványok*⁶ dominálták.

1970-ben áttért a villamos korong használatára, ami nagyban megkönnyítette és hatékonyabbá tette a fazekas munkáját. Aktív tevékenykedésének köszönhetően, 1972–79 között a helyi Termelő Szövetkezet vezetői tisztségével bízták meg. A termelés koordinálása volt a feladata: harminc fazekas család tagjai, megadott minta szerint, a kék-fehér színezésű díszkerámiát otthoni műhelyeikben állították elő, majd a szövetkezet lerakátába szállították, ahonnan Bernbe exportálták. A németországi kereslet megszűnésével új piacok felkutatására kapott megbízást. Különböző városok szövetkezeteivel kötött szerződéseket, és itt helyezte el a kerámiatárgyakat. A kereskedői tapasztalatára alapoztak, amikor kinevezték a Hargita Megyei Fogyasztási Szövetkezet népművészeti osztályának vezetőjévé. A tisztségben eltöltött négy év alatt a népművészeti tárgyak értékesítéséért volt felelős. A hivatalnoki munka nem kötötte le teljesen idejét. Megerőltetett ütemben két-három nap alatt elvégezte a rá bízott heti munkát, így lehetősége volt a saját termelőegységében folytatni az önálló termelést.

Páll Ágoston mindvégig alkalmazta azt a stratégiát, hogy egy állami munkahely mellett saját háziipari termelőegységet tartott fenn. 1985-től a korondi kerámiagyár műhelyét irányította, s aktívan szorgalmazta egy csempegyár felépítését. Előző tevékenysége révén, a megyei és központi adminisztratív szervekkel kiépített kapcsolatrendszerét latba vetve, hozzájárult a csempegyár megvalósításához. Részben a székelyföldi parasztcsempék mintakincse, részben pedig a bukaresti falumúzeumból hozott tárgyak dekorációja érvényesítésével kezdték el a csempegyártást Korondon.

Értékesítési stratégiája is több pilléren nyugszik. Nem tart fenn a faluban bódét, ennek ellenére nagyszámú vásárló keresi fel otthonában. Rendszeres résztvevője a nagyszebeni ASTRA múzeumban megrendezésre kerülő kézműves vásároknak és bemutatóknak, továbbá szoros szakmai viszonyt ápol a bukaresti muzeális intézményekkel, s részt vesz az eladással egybekötött eseményeken. Azzal büszkélkedik, hogy a rendszerváltás után Románia államelnöki tisztségét betöltő politikusoknak személyesen adott át termékeiből ajándékot. Diplomáciai körökben is értékesnek minősítették díszkerámiáját, hiszen a James C. Rosapepe, az Egyesült Államok nagykövete több alkalommal is eladással egybekötött kiállítást szervezett a nagyköveti rezidencián. 1999-ben Hargita megyében tett látogatása során a nagykövet személyesen is felkereste a Páll-portát (Bálint–Krisztó 1999: 1), ugyanazon évben Ágostonnak alkalma volt részt venni Washingtonban a Smithsonian Folklife Festival elnevezésű kulturális seregszemlén. Sőt, a rendezvény plakátját is az ő egyik *cserelapis* vázája ékesítette.

Páll Ágoston kiváló fazekas tehetségéről számtalan elismerése tanúskodik, de mindezek mellett jól tudja menedzselni magát. A többszörös bukaresti jelenlétével politikusok és diplomaták lettek a felvásárlói. Az egykori miniszterelnök, Adrian Năstase felesége visszatérő vásárlója a falumúzeumban rendezett sokadalmakon, Ion Iliescu volt államfő pedig

6 Az előre legyártott formákba bepréslést, égetés után pedig kiszínezett kerámiatárgyakat neveztek *nyomtatványoknak*.

harmadfokú állami kitüntetésben részesítette 2002-ben.⁷ A korábban említett nagykövet által szervezett kiállítások alkalmával mind tekintélyes diplomaták (általában a nyugati államok nagykövetei) vásároltak díszkerámiájából. Valóságos minőségi garanciát jelent számára az is, hogy gróf Kálnoky Tibor erdővidéki vendégházaiba ő szállította a különféle használati kerámia edényeket. Kitüntetései közül pedig a 2011-ben megszerzett elismerésre a legbüszkébb: a román Kulturális és Örökségvédelmi Minisztérium által kiosztott Szellemi Örökség Díjra.⁸ Legutóbb 2012 decemberében részesedett – Victor Ponta által átadott – miniszterelnöki elismerésben.

A korondi agyagművesség hírnevét széles körben terjesztő fazekas nem korondi *palából* korongol. Az agyag előkészítése idő- és energiaigényes munka, amit a legtöbb fazekas már nem vállal fel. Egy magyarországi vállalkozó a Székelykeresztúr melletti Csekefálván agyag preparálását végző üzemet létesített, s úgy tűnik, egyre több korondi fazekas a – bár gyengébb minőségű, de kiválóan előkészített – csekefalvi nyersanyag felhasználása mellett dönt.

Páll Ágoston sokgyerekes családból származva, maga is követte ezt a tendenciát, feleségével hét gyereket neveltek fel. Állítása szerint kategorikusan nem irányította gyerekeit az agyagművesség felé, de azért részt vettek a családi munkafolyamatban, öten közülük kiválóan értik a mesterséget, három fiú számára pedig ez képezi a jövedelemforrást. Domokos fia a csempekészítésre szakosodott, Árpád pedig a szokásos díszkerámia mellett kispasztikákat is készít.

A földművelés Páll Ágoston családja számára nem képez prioritást. Felesége öröksége révén, valamint a családi ház közvetlen közelében vásárolt telekkel közösen háromhektáros mezőgazdasági területet birtokolnak. A területek nagy része parlagon áll, egy parcellát kaszálóként hasznosít, hogy legyen takarmány a néhány juh és kecske alkotta állatállomány részére. A fazekas termelés mellett nem lenne ideje hatékonyan foglalkozni a mezőgazdasági termeléssel, s mivel ez a foglalkozás nem hagyományozódott a Páll családban, nem érez késztetést az agrártermelés iránt. Fazekasként viszont továbbra is nagyon aktív, most sem mondott le az újabb díszítésekkel való kísérletezésről. Múzeumokból és különféle néprajzi kiadványokból összegyűjtött tetemes mintakészlete van, továbbá igen értékes régi kerámiagyűjteményt tudhat magáénak. Megelégedett, hogy a kézműves foglalkozást át tudta adni közvetlenül gyerekeinek, akikkel azokat az informális technikákat is igyekszik megosztani, melyek révén annyira sikeres tudott/tud lenni mind a magyar, mind pedig a román vásárlóközönség számára.⁹

A MINTAKÖVETŐK SZEREPE

A Páll családba tartozó személyek több generáción keresztül átörökített stratégiája a klasszikus mintakövető típusal azonosítható (vö: Letenyei 2008: 126–146). Korond tár-

7 A megkapott titulus hivatalos megnevezése: Medalia Națională „Serviciul Credincios” în clasa a III-a.

8 Ezen elismerését hirdető román és magyar nyelvű plakettet készített, amelyeket minden vásáros alkalommal látható helyen közszemlére tesz. Állítása szerint közvetlenül a kitüntetés megszerzése után 5–10%-kal megrágította termékeit.

9 Az egyik vele készített riport is ezt a kettős mércét igyekszik kidomborítani: „Budapestre bokály, Bukarestbe tányér...” (Kristó 2003: 9).

sadalmában a legidősebb Páll Lajossal kortárs fazekasok vagyoni alapja megközelítőleg azonos volt. A máz nélküli edényeket készítő fazekasok számára a családfenntartás problematikusnak bizonyult, hiszen a *veres* edények értékesítése nyomán minimális jövedelemre tettek szert. A több lábbon álló gazdaságok azonban a mezőgazdasági termeléssel kompenzálni tudták az időszakos jövedelem kiesést. A földnélküli kézműves családfőnek, legidősebb Páll Lajosnak az ipari idénymunka mutatkozott egyedüli lehetőségnek. A mezőgazdasági termelő hagyományok hiányában a soron következő Páll generációk továbbra is az agyagművészeiben igyekeztek sikeressé válni. Idős Páll Lajos magatartásában már egy egész sor olyan gesztust vélhetünk felfedezni, amelyek mind megalapozták a Páll-stílust és sikerre juttatták díszkerámiájukat. Az 1940-es évek a végtelen kísérletezések időszakaként jellemezhetők. Ebben az időben a Korondon domináns stílusokkal a Páll család is kísérletezett, de úgy tűnik, hogy végül a Bandi Dezső által forgalmazott, majd tovább hagyományozott előképek jelentették a Páll-kerámia sikerét. A népies mintakincs virágzásában a család lány tagjai a szakmai nyilvánosság előtt is sikereket értek el. Tudatossá vált, hogy a népies ornamentikából táplálkozó sajátos díszítési mód hozhatja meg a család számára az elismerést. A színhasználat és a díszítőelemek hasonlósága révén, a család aktívan dolgozó leszármazottjai körében ma is felismerhető az ugyanazon mintakincsből való táplálkozás és ugyanazon színvilág használata.

Idős Páll Lajos gyerekei már tudatosan törekedtek a *mintakövetésre*. A Páll-kerámia a közvetlenül érvényesített népies minták révén vált egyedivé. Hozzájuk hasonlóan még számos kézműves választotta és fejlesztette sikeresen „korondivá” a különböző tájegységek elemeiből szintetizált ornamentikát. Pontosan ezen tömeges jelleg hozta meg Korond sikerét. Azáltal, hogy a (*mintakövető*) fazekasok a 20. század közepén tucatjával kezdtek hasznosítani a népi díszítőelemeket, az erdélyi és az anyaországi vásárlóközönség körében a falu neve a népies kerámiával azonosná vált. A Korond társadalmára jellemző mobilitás további fontos tényezőként tartható számon. Képesek voltak az ország legtávolabbi pontjain is megismertetni termékeiket. Nem utolsó sorban, szükség volt arra a rugalmasságra is, amely révén a szocialista adminisztratív elit szemében tolerálható volt gazdasági tevékenységük, de ugyanakkor rendre prosperáló családi kisvállalkozásokká fejlődtek.

A bemutatott családtagok közül Páll Ágoston életútja a legösszetettebb. A „macskatányérok” készítésétől hosszú út vezetett az Élő Szellemi Örökség Díj megszerzéséig. Mindazok mellett, hogy tehetséges kézművesről beszélhetünk, az aktuális igényeknek való megfelelés készségét is ki kell hangsúlyozni.¹⁰ A szocializmus időszakában az üzemvezetői vagy értékesítés-szervezői feladatköröknek való ismételt megfelelés mellett mindig képes volt fenntartani családi termelőegységét is. Ágoston példáján keresztül tökéletesen szemléltethető, hogy az *innovátorokkal* ellentétben – akiket a rezsim gazdaságilag megsemmisített – első sorban a *mintakövető* korondi fazekas családok váltak a rendszerváltás győztesivé.

10 Páll Ágoston a vásárlókkal való interakciója során mindig humoros magatartást tanúsít, temperamentumából adódóan pozitív személyiség, nem kis szerénységről téve bizonyosságot igyekszik meggyőzni a potenciális vásárlót termékei egyediségéről. Nem osztja az általános korondi kereskedői vélekedést, miszerint „*nehezen lehet ebből a foglalkozásból megélni, egyik vásáros alkalom sem igazán nyereséges már*”. Ágoston azzal a retorikával él, hogy a különböző helyszíneken rendezett vásárok alkalmával ő mindent értékesít.

ÖSSZEGZÉS

A Páll család tagjai viszonylag könnyen tudtak alkalmazkodni a kapitalista kihívásokhoz, amit a legjobban az bizonyít, hogy az ismertetett testvérek egyike sem kényszerült profilváltásra. A román szakmai rendezvények, akárcsak a politikai és diplomata fórumok résztvevőjeként Páll Ágoston rendkívüli adaptációról tett bizonyosságot. Anélkül, hogy ismerne bármilyen idegen nyelvet, alkalma volt nyugati diplomatákhoz közvetlen módon eljuttatni termékeit. A megvalósításai sorát gazdagítja a 2011-ben elnyert reprezentatív kitüntetés is. A Romániában díjazott öt kézműves közül egyedüli magyar, akit kitüntettek ezzel a díjjal. Ennek megvalósulásához tagadhatatlanul szükség volt az éppen aktuális politikai konjunktúrára,¹¹ illetve a régió adminisztratív elitje részéről folytatott lobbira. A Korondon szervezett díjátadó ünnepségen a település polgármestere, a megye elnöke, valamint az ország kulturális minisztere részéről elhangzott diskurzusokból érzékelhető volt, hogy az egyén mögötti (alkotó) közösség, a falu szimbolikus tartalma és turisztikai potenciálja mind olyan tényezők, amelyek hozzájárultak a kedvező döntéshez (Szász 2011: 5). A falu kézműves társadalma körében – a díj odaítéléséről – ambivalens vélekedések is megfogalmazódtak. A legtöbb termelő a közösség érdemeit tartotta volna fontosnak kihangsúlyozni, hiszen a kapitalista viszonyok közepette mindannyian hozzájárulnak a nyilvánosságot generáló modern korondi mítosz megteremtéséhez/éltetéséhez.

SZAKIRODALOM

BÁLINT Rozália – KRISTÓ Tibor

1999 Befejezte látogatását a nagykövet. *Hargita Népe* XI. 194 (2566). 1.

KRISTÓ Tibor

2003 Budapestre bokály, Bukarestbe tányér... *Hargita Népe* XV. (7) 9.

LETENYEI László

2008 Innovációs láncok falun. Két falusi esettanulmány a gazdasági újítások terjedéséről. In: Uő: *Tanulmányok az Andokról*. TeTT Consult, Budapest, 126–146.

SANDU, Dumitru

1999 *Spațiul social al tranziției*. Polirom, Iași.

SIMÓ Márton

2012 Korondon végső nyugalomra helyezték Páll Lajost. *Udvarhelyi Híradó* XXIII. (219) 3.

SCHUMPETER, Joseph Alois

1930 *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Berlin.

SZÁSZ Csaba

2011 Az UNESCO-díjas korondi mester. *Udvarhelyi Híradó* XXII. (98) 5.

TÓFALVI Zoltán

1980 Az agyag a sarokban kovásznak mindig megmarad! Beszélgetés Páll Antal faze-kassal. *Művelődés* XXXIII. (5) 8–9.

1984 Virágzó Triptichon. *Művelődés* XXXVII. (2) 25–27.

1993 Az agyag a sarokban kovásznak megmarad. *Helikon* IV. 14 (144). 18.

11 A kitüntetést megítélő minisztériumot akkor magyar nemzetiségű hivatalnok vezette.

ZÁGONI Attila

1970 Apja is apjától örökölte. *Falvak Dolgozó Népe* XXVI. (45) 5.

1980 Korondi képek. *Falvak Dolgozó Népe* XXXVI. (15) 5.

CĂȘTIGĂTORII (DIN CORUND A) SCHIMBĂRILOR DIN 1989

Cercetările mele efectuate la Corund, o localitate cu o publicitate deosebită în cadrul comunităților rurale ale Secuimii, mi-au oferit prilejul să observ mecanismele de funcționare a comunității locale, care sunt specifice, ba chiar pot să afirm că sunt unice în regiune. Societatea Corundului ascunde o rețea socială deosebit de structurată, care a reușit să se adapteze condițiilor vremurilor schimbătoare ale istoriei într-un mod dinamic și benefic. În istoria satului se pot înregistra perioade mai dinamice sau mai puțin „avântate”, la care membrii comunității au încercat să răspundă prin prisma abilităților proprii sau a normelor sociale. Au fost capabili să producă reacții răspuns chiar și în situațiile în care localitățile învecinate s-au blocat și au devenit victime ale recesiunii.

WINNERS (FROM CORUND) OF THE SYSTEM CHANGE FROM 1989

My research carried out in the village of Corund, a settlement with an outstanding publicity among the rural communities of Szeklerland, enabled me to get familiar with an overlook on the functioning mechanisms of the local society, which are quite specific, I dare to say that are unique in the region. The society of Corund hides an outstandingly structured social network, which was able to adapt in a dynamic and benefic way to the challenges of the different periods of history. One can note dynamic and less “vigorous” periods in the history of the village, to which the members of the community have tried to give suitable responses according to their personal abilities or to social norms. They were able to produce reactions in response even in situations when the surrounding settlements stopped short and faced recession.

